

પ્રવચન નં. ૧૩૩, શ્લોક-૧૮૨, ગાથા-૧૧૫, શનિવાર જયેષ્ઠ સુદ ૧૦, તા.૨૪-૦૫-૧૯૮૦

કષાયરહિત થવાની વાત.

कोहं खमया माणं समद्वेणजवेण मायं च।

संतोसेण य लोहं जयदि खलु ए चहुविहकसाए।।११५।।

ત્યાં જરી શબ્દ ફેર પડી ગયો. ત્યાં 'ખલુ' જોઈએ.

જીતે ક્ષમાથી ક્રોધને, નિજ માર્દવેથી માનને,

આર્જવ થકી માયા ખરે, સંતોષ દ્વારા લોભને. ૧૧૫.

ટીકા :- 'આ, ચાર કષાયો પર વિજય મેળવવાના ઉપાયના સ્વરૂપનું કથન છે. જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્તમ એવા (ત્રણ) ભેદોને લીધે ક્ષમા ત્રણ (પ્રકારની) છે.' આ સમકિત સહિતની વાત છે. એકલી ક્ષમાની નહિ. જ્ઞાનાનંદ આત્માના સ્વભાવનું વેદન છે એની સાથે જે આ ક્રોધ થાય એનો કેમ નાશ કરવો એની વાત છે. 'જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્તમ એવા (ત્રણ) ભેદોને લીધે ક્ષમા ત્રણ (પ્રકારની) છે.'

(૧) 'વિના-કારણ અપ્રિય બોલનાર...' વિચાર કરે છે. 'મિથ્યાદષ્ટિને વિના-કારણ મને ત્રાસ દેવાનો ઉદ્યોગ વર્તે છે, તે મારા પુણ્યથી દૂર થયો;...' તે મારા પુણ્યથી દૂર થયો. પુણ્ય પાછું આવ્યું એનું. એ તો જ્ઞાન કરાવ્યું છે. મને ત્રાસ એને દેવો હતો પણ પૂર્વના પુણ્ય હતા એટલે એ ત્રાસ ન દઈ શક્યો. પુણ્ય પોતાનું નથી. પણ સમજાવવું છે તો શી રીતે સમજાવે? 'મારા પુણ્યથી દૂર થયો;— આમ વિચારી ક્ષમા કરવી તે પ્રથમ ક્ષમા છે.'

'(૨) (મારા પર) 'વિના-કારણ ત્રાસ ગુજારનારને તાડનનો'..' 'માર મારવો તે.' 'અને વધનો...' 'મારી નાખવું તે.' 'પરિણામ વર્તે છે, તે મારા સુકૃતથી દૂર થયો;...' સુકૃત પોતાનું છે? સમજાવવું શી રીતે? સુકૃત એટલે પૂર્વનું પુણ્ય. એનાથી એ વધ કરવા આવ્યો પણ ન થયું. તાડન મારવાનું કાં વધ કરવાનું પૂર્વના પુણ્યને લઈને અટક્યું. એમ પોતે સમાધાન કરીને શાંતિ રાખે છે. આનંદમાં રહે છે એમ કહે છે. આહાહા..! એકલી ક્ષમા એમ અહીં નથી. અતીન્દ્રિય આનંદમાં રહેતા આવું કોઈ તાડન અને મારણ આવે તો એનું વિકલ્પથી સમાધાન કરે છે, કે એ એના સુકૃત પૂર્વના પુણ્યને લઈને બધું અટકી ગયું. બાકી ક્ષમા તો આત્માના આનંદમાં સ્થિરતા કરવી તે ક્ષમા છે. આહાહા..! એકલી આત્મજ્ઞાન વિનાની ક્ષમા, એ તો પુણ્યબંધનું કારણ છે. આહાહા..!

(૩) 'વધ થતાં...' છતાં વધ કર્યો. બીજાએ એને મારી નાખ્યો. તો એણે એવી ક્ષમા કરવી કે વિના 'વધ થતા અમૂર્ત પરમબ્રહ્મસ્વરૂપ...' હું તો 'અમૂર્ત પરમબ્રહ્મરૂપ એવા મને નુકસાન થતું નથી—' મને કોઈ નુકસાન કરી શકતું નથી. મારો વધ કોઈ કરી શકતું નથી.

આહાહા...! ‘વધ થતાં અમૂર્ત પરમબ્રહ્મરૂપ...’ જુઓ! આમ લીધું. એકલી ક્ષમા નહિ, મિથ્યાત્વ સહિત નહિ. આહાહા...! એ ક્ષમા જ નથી. અતીન્દ્રિય આનંદસ્વભાવ, જ્ઞાનબોધ ચિત્તસ્વરૂપ. ચિત્ત એટલે જ્ઞાન. એવા સ્વભાવનું... આમાં આવ્યું છે એક ઠેકાણે. આવી ગયું કે હવે આવશે? હવે આવશે. જ્ઞાન અને ચિત્ત. ૧૧૬ ગાથામાં. ‘બોધ, જ્ઞાન, અને ચિત્ત જુદા પદાર્થો નથી.’ બીજી લીટી. ૧૧૬મી ગાથાની બીજી લીટી. ગાથા, ગાથા. ૧૧૬-ગાથા. ‘બોધ, જ્ઞાન અને ચિત્ત...’ ત્રણેય એક વસ્તુ છે. જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્મા, બોધસ્વરૂપ આત્મા બધી એક જ વાત છે. ચિત્તસ્વરૂપ આત્મા. ચિત્ત એટલે જ્ઞાન. ત્રણેય જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્મા છું. એમ હોવાથી... આ ક્ષમાના પ્રકાર આવ્યા ને?

‘વધ થતાં અમૂર્ત પરમબ્રહ્મરૂપ એવા મને...’ આહાહા...! આત્મા છે કોણ? આહાહા...! પરમબ્રહ્મ સ્વરૂપ. અમૂર્ત પરમબ્રહ્મ સ્વરૂપ. જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શ નથી અને પરમ આનંદસ્વરૂપ છે. અંતરદષ્ટિ કરતાં જ્ઞાયકભાવ અમૂર્ત અને અતીન્દ્રિય સ્વરૂપ દષ્ટિમાં આવે છે. આહાહા...! એથી મારો વધ કોઈ કરી શકતું નથી. આહાહા...! ‘વધ થતાં અમૂર્ત પરમબ્રહ્મરૂપ એવા મને નુકસાન થતું નથી—’ શરીરને થોડે .. ‘એમ સમજી પરમ સમરસીભાવમાં સ્થિત રહેવું...’ પરમસમરસીભાવમાં સ્થિત રહેવું ‘તે ઉત્તમ ક્ષમા છે.’

‘આ (ત્રણ) ક્ષમાઓ વડે ક્રોધકષાયને જીતીને, માર્દવ વડે માનકષાયને,...’ માર્દવ એટલે નરમાશ. નરમાશ વડે માનને જીતીને સરળતાથી, ઋજુતાથી, સરળતાથી માયાને જીતીને ‘માયાકષાયને તથા પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિરૂપ સંતોષ...’ આહાહા...! લોભને જીતવાની રીત આ છે. ‘પરમતત્ત્વની પ્રાપ્તિરૂપ સંતોષ...’ પરમ આનંદસ્વરૂપ ભગવાન, એની જ્યાં અંતર્મુખ થઈને પ્રાપ્તિ થઈ, એને સંતોષ થયો. એ સંતોષથી એણે લોભને જીત્યો. ચારેય બોલનું આવી ગયું.

‘એવી રીતે (આચાર્યવર) શ્રી ગુણભદ્રસ્વામીએ (આત્માનુશાસનમાં ૨૧૬, ૨૧૭, ૨૨૧ તથા ૨૨૩મા શ્લોક દ્વારા) કહ્યું છે કે :—’

‘ચિત્તસ્થમપ્યનવબુદ્ધય હરેણ જાહ્યાત્
ક્રુદ્ધવા બહિઃ કિમપિ દગ્ધમનહ્ગબુદ્ધયા ।
ઘોરામવાપ સ હિ તેન કૃતામવસ્થાં
ક્રોધોદયાદ્ભવતિ કસ્ય ન કાર્યહાનિઃ ।।’

શ્લોકાર્થ :- ‘કામદેવ...’ શંકરને કામદેવ એવો લાગ્યો કે ‘(પોતાના) ચિત્તમાં રહેલ હોવા છતાં...’ કામદેવ તો પોતાના ચિત્તમાં છે. આત્માના આનંદથી વિરુદ્ધ. આહાહા...! એવી પરની કામના એ આત્માના ચિત્તમાં છે એને મારવો જોઈએ. એને ઠેકાણે ‘જડતાને લીધે તેને નહિ ઓળખીને,...’ પોતાના આનંદ સ્વભાવમાં ક્રોધ કઈ રીતે થાય છે? ચિત્તમાં કામનો

ક્રોધ કેમ છે એની ખબર વિના ‘શંકરે ક્રોધી થઈને બહારમાં કોઈકને કામદેવ સમજી તેને બાળી નાખ્યો.’ એ લોકોમાં આવે છે ને કામદેવને બાળે. શંકરે બાળી નાખ્યા.

‘(ચિત્તમાં રહેલો કામદેવ તો જીવતો હોવાને લીધે) તેણે કરેલી ઘોર અવસ્થાને (—કામવિહ્વળ દશાને) શંકર પાખ્યા.’ આહાહા...! અંદરની કામની ઈચ્છા, પૂર્ણાનંદના નાથથી વિરુદ્ધ ઈચ્છા, એ ઈચ્છાને બાળી નહિ અને ઓલા બીજાને કોઈકને કામદેવ માનીને બાળ્યો. ‘ક્રોધના ઉદયથી (—ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી) કોને કાર્યહાનિ થતી નથી?’ આહાહા...! આમ કહે છે. ક્રોધ કરતા... ક્રોધ એટલે કૂરતા. બહુ ક્રોધ કરે તો લાલ આંખ થઈ જાય. એવો ક્રોધ કરતા કોને હાનિ ન થાય? ‘કોને કાર્યહાનિ થતી નથી?’ થાય જ એમ કહે છે. ક્રોધ કરતા હાનિ થાય જ. કેમકે આત્મા ક્રોધ વિનાનો સ્વભાવ છે. પૂર્ણ અતીન્દ્રિય જ્ઞાયક બોધ, જ્ઞાનસ્વભાવી વસ્તુ છે. એમાં આ ક્રોધ તેના સ્વભાવને હાનિ કરે છે. આહાહા...!

ક્રોધનો અર્થ દ્વેષનો અંશ છે. દ્વેષના બે ભાગ : ક્રોધ અને માન. શુદ્ધ ચૈતન્ય સ્વરૂપ જે છે, એના પ્રત્યે પ્રેમ નહિ અને રાગનો પ્રેમ (છે) એનું નામ ક્રોધ. આહાહા...! દ્વેષ અરોચકભાવ. આત્મા આનંદનો ભાવ એને રુચે નહિ. એ જ દ્વેષ છે. આહાહા...! આત્મા આનંદસ્વરૂપ છે, જ્ઞાયકસ્વરૂપ છે એ રુચતું નથી. એના વિરુદ્ધનો ભાવ, રાગાદિ, પુણ્યાદિ રુચે છે એને આત્મા પ્રત્યે દ્વેષ છે. આહાહા...! આવી વ્યાખ્યા. એ તો ‘આનંદઘનજી’એ કહ્યું છે. શ્વેતાંબર. ત્રીજા ‘સંભવનાથ’ (સ્તવનમાં). દ્વેષ અરોચકભાવ. સ્વરૂપ શુદ્ધ ચૈતન્ય રુચતું નથી એનો અર્થ જ કે એના પ્રત્યે દ્વેષ છે. આહાહા...! અને એના વિરુદ્ધ જે રાગ, એનો પ્રેમ છે ત્યારે આનો દ્વેષ છે. અહીં રાગ છે તો અહીં દ્વેષ છે. આહાહા...! રાગનો રાગ છે, ત્યાં પ્રભુ પ્રત્યેનો દ્વેષ છે. આહાહા...! પ્રભુ એટલે આત્મા પોતે. આહાહા...! એનાથી ‘કોને કાર્યહાનિ થતી નથી?’ એ શ્લોક કહ્યો.

બીજો શ્લોક.

ચક્રં વિહાય નિજદક્ષિણબાહુસંસ્થં
યત્પ્રાવ્રજન્નુ તદૈવ સ તેન મુચ્યેત્ ।
ક્લેશં તમાપ કિલ બાહુબલી ચિરાય
માનો મનાગપિ હતિં મહતીં કરોતિ ।।

શ્લોકાર્થ :- ‘(યુદ્ધમાં ભરતે...)’ આહાહા...! બે ભાઈઓ. એમાં યુદ્ધમાં ભરતે બેની લડાઈ થઈ. બેય સમકિતી.

મુમુક્ષુ :- ભગવાનના દીકરા.

ઉત્તર :- ભગવાનના દીકરા. ભગવાને જમીન વહેંચી આપી હતી. હવે ‘ભરત’ પોતે આખો ચક્રવર્તી થવા માગે છે. એનું જે ક્ષેત્ર છે એ પણ મારું છે. ‘ભરત’ ચક્રવર્તી છે ને? એમાં ‘બાહુબલીજી’એ ના પાડી. પિતાજીએ વહેંચી દીધું છે. તો લડાઈ કરો. આહાહા...!

ભગવાનના બેય પુત્ર સમકિતી. ચોથા આરાનો છેલ્લો ભાગ હશે. આહાહા...! એને પણ આ ક્રોધ થયો. ભાઈને મારી નાખું. આહાહા...! પણ એ ચારિત્રદોષ છે. ચારિત્રદોષ સમકિતને દોષ ન બનાવે. આહાહા...! ચારિત્રનો દોષ એ સમકિતને દોષ ન લગાડે. આહાહા...! અને સમકિતનો ગુણ એ ચારિત્રદોષને ઘટાડી ન શકે. બેય ચીજ જુદી છે ને? આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- અનંતાનુબંધીના દોષને તો કાઢી નાખે ને?

ઉત્તર :- એ અનંતાનુબંધી તો સમકિતમાં સાથે ગયો. એ સિવાય બીજો ચારિત્ર દોષ છે, એ સમકિત છે એ પોતે બીજા ત્રણ કષાયના ભાવને ટાળી ન શકે. એ બીજા ગુણની પર્યાય છે અને આ બીજા ગુણની પર્યાય છે. સમકિત છે એ શ્રદ્ધા-ગુણની પર્યાય છે. અને ત્રણ કષાય છે એ ચારિત્રગુણની વિપરીત પર્યાય છે. આહાહા...! એકબીજા લડાઈ કરવા ઊભા થયા. ચક્ર છોડ્યું. ‘બાહુબલી પર ચક્ર છોડ્યું...’ આહાહા...! અહીં બહારથી છકાયની દયા પાળે તોપણ મિથ્યાદષ્ટિ. અહીં બાહુબલીને મારે તોપણ સમકિતી.

મુમુક્ષુ :- મારવાના કારણે...

ઉત્તર :- આ કારણમાં જરી કષાયની નબળાઈ આવી. ચક્રવર્તી થયા ને? ચક્ર ઘરે આવ્યું એટલે છ ખંડ તાબે થવું જ જોઈએ. છ ખંડ તાબે થવું જોઈએ. એમાં ‘બાહુબલી’ તાબે ન થયા તો કહે લડાઈ કરો. ભલે પિતાજીએ ભાગ વહેંચી દીધો પણ હું ત્યારે ચક્રવર્તી નહોતો. અને અત્યારે ચક્રવર્તી થયો છું, ચક્ર મારે ઘરે આવ્યું છે. એથી છ ખંડમાં કોઈ માલિક રહે નહિ. છ ખંડનો માલિક હું છું. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- છ ખંડનો માલિક થાય તો ..

ઉત્તર :- માલિક-બાલિક કહે એ કથન છે. પરદ્રવ્યનો સ્વામી કેવો? આહાહા...! પણ હું ચક્રવર્તી છું માટે મારે આખું રાજ્ય ચક્રવર્તીને કારણે મારે તાબે થાવું જોઈએ. આહાહા...! સમ્યગ્દષ્ટિ. એ દોષ છે એ ચારિત્રનો દોષ છે. એ સમકિતના દોષને જરી લગાડતો નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- પોતાના ભાઈને મારી નાખવાનો ભાવ એ માત્ર ચારિત્રદોષ.

ઉત્તર :- એ ચારિત્રદોષ છે. આકરી વાત છે.

મુમુક્ષુ :- જમીનના ટુકડા માટે.

ઉત્તર :- જમીનના ટુકડા માટે નહિ. હું ચક્રવર્તી છું. ચક્રવર્તીને છ ખંડ તાબે હોય. વ્યવહારથી વાત છે. (શ્રોતા :- ચક્રવર્તીને એટલો અહું?) છ ખંડ મારે તાબે હોય એ વ્યવહારની વાત છે ને? આમ તો ભાઈ ‘સોગાની’એ કહ્યું છે. ખબર છે? કે તીર્થકરોએ છ ખંડ સાધ્યા નથી પણ તીર્થકરોએ અખંડ આત્માને સાધ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- એ તો આત્માની વાત છે.

ઉત્તર :- એ તો આત્માની વાત છે. આ તો બહારની વાત છે. સમકિતી છે, છતાં

ચક માર્યું છે. પણ 'બાહુબલી' ચરમશરીરી છે. એ ભવમાં મોક્ષ જનારા છે એટલે એના ઉપર કાંઈ ચક ચાલ્યું નહિ. હાથમાં આવીને ઊભું રહ્યું. આહાહા...! ચારિત્રદોષ અને સમકિતદોષ બેની આખી જાત જુદી છે. આટલો ચારિત્રદોષ છતાં સમકિતને જરીએ દોષ નથી. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- એ સંકલ્પી હિંસામાં જાય કે ઉદ્યોગી હિંસામાં?

ઉત્તર :- એ ગમે તે પણ હિંસામાં જાય. ઉદ્યોગ છે ને? એનો ચારિત્રદોષ છે. નિશ્ચયથી તો એ જાણે છે કે રાગ છે, ક્લેશ છે. અને વેદન પણ છે. કષાય થયો અને વેદન નથી એમ છે? સમકિતી છે, જ્ઞાની છે. છતાં એ ક્રોધ થયો એનું વેદન છે. પણ એ વેદન મારી ચીજ નથી. હું સ્વભાવવાળો આત્મા છું, એવું ભાન તો તે કાળે વર્તે છે. છતાં આવી ક્રિયા થાય છે. આહાહા...! આકરું કામ છે.

'(તે ચક બાહુબલીના જમણા હાથમાં આવીને સ્થિર થઈ ગયું.)' ભરતે ચક ચડાવ્યું, 'બાહુબલી'ના હાથમાં આવી ગયું, લ્યો! મારવા ગયો તો હાથમાં આવ્યું. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ચક તો ચકના કારણે ચાલે.

ઉત્તર :- એ તો એને કારણે પણ છતાં વ્યવહારે નાખ્યું. ચકથી મારી નાખે એને. ચક અડે નહિ, આ છરી અડે નહિ તો પણ અહીં મારે છે ને એમ કહેવાય. છરી છે ગળે અહીં મૂકો તો એ ગળાને અડતી નથી. છતાં ગળું છૂટી જાય.

મુમુક્ષુ :- આયુષ્ય નહોતું એટલે મરી ગયા.

ઉત્તર :- એ તો છે. પણ ચક નાખ્યું અને મર્યા છે ક્યાં? આયુષ્ય પૂરું થયું નથી. આણે તો માર્યું. સમકિતી છતાં સગા ભાઈને ચક માર્યું. છતાં એ સમકિતમાં દોષ નથી.

મુમુક્ષુ :- સમકિત ...

ઉત્તર :- એ વાંધાની અહીં વાત નથી. થાય છે તો કેમ થયું? કરવું તો નહિ. કરે નહિ. પણ થાય તો એની મર્યાદા આટલી છે. આહાહા...!

'પોતાના જમણા હાથમાં સ્થિત (તે) ચકને છોડીને જ્યારે બાહુબલીએ પ્રવ્રજ્યા લીધી...' લ્યો! હાથમાં ચક આવ્યું એ છોડી દીધું અને પોતે પ્રવ્રજ્યા લીધી. આહાહા...! 'ત્યારે જ (તુરત જ)...' મોક્ષ પામત. 'પરંતુ તેઓ (માનને લીધે મુક્તિ નહિ પામતાં)...' માન હતું માટે મુક્તિ ન મળી. આહાહા...! આ માન હાનિ કરે છે. શું કહ્યું હવે? ફરીને. ત્રીજો શ્લોક.

भेयं मायामहागर्तान्मिथ्याघनतमोमयात् ।

यस्मिन् लीना न लक्ष्यन्ते क्रोधादिविषमाहयः ।।

'વનચરના ભયથી...' ગાયનો દષ્ટાંત આપે છે. આત્મા આનંદસ્વરૂપ છે. જ્ઞાનાનંદ ચૈતન્યસ્વરૂપ.

મુમુક્ષુ :- શ્લોક રહી ગયો.

ઉત્તર :- હા. બરાબર છે.

શ્લોકાર્થ :- 'જેમાં (-જે ખાડામાં) સંતાઈ રહેલા ક્રોધાદિક ભયંકર સર્પો...' શું કહે છે? જેને આત્મા આનંદસ્વરૂપ, જ્ઞાન, જ્ઞાતાસ્વરૂપ છે એવી તેને ખબર નથી. જેમ ખાડામાં વસ્તુ હોય છે એમ 'ક્રોધાદિક ભયંકર સર્પો દેખી શકતા નથી...' આહાહા...! શું કહે છે? આત્મા આનંદ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ. સત્. કાયમ રહેનાર સત્તા અને ચિદ્ અને જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપ એનું. એની જેને ખબર નથી એ માયા, કપટ કરે છે. એ માયા, કુટિલે કેવી છે? 'ક્રોધાદિક...' આહાહા...! 'ભયંકર સર્પો દેખી શકતા નથી...' મિથ્યાત્વરૂપી જોરમાં.

શુદ્ધ ચૈતન્યસ્વરૂપ સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ અનાદિ મારી ચીજની સત્તા તેની આદિ નથી. છે તેની આદિ નથી, છે તેનો નાશ નથી અને છે તેના સ્વભાવથી ખાલી નથી. એવો હું આત્મા, એવો જેને આનંદનો અનુભવ નથી. આહાહા...! આત્મજ્ઞાન થતાં આનંદનો અનુભવ થાય. એકલું જ્ઞાન ન રહે. અન્ય મતમાં 'નરસિંહ મહેતા' થયા. એમણે એમ કહ્યું, કે 'જ્યાં આત્મા તત્ત્વ ચિહ્નો નહિ, ત્યાં લગી સાધના સર્વ જૂઠી.' ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ. સત્ ચિદ્ જ્ઞાન. છે જ્ઞાન. સચ્ચિદાનંદ અને આનંદ બે મુખ્ય લીધા છે. આનંદ અને જ્ઞાન એવો આત્માનો ભગવાનસ્વભાવ છે. એ શાશ્વત છે. નિત્ય છે. એને ન જાણતા, જે કાંઈ માયા, કપટ કરે છે, કુટીલતા અને માયા... આહાહા...! એ 'ક્રોધાદિક ભયંકર સર્પો દેખી શકતા નથી....' એવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવો ક્રોધ, માન, માયા, લોભ થાય છે તેને જોઈ શકતા નથી. આહાહા...! એટલે શું કહે છે? કે અંતર આનંદ અને નિર્વિકલ્પ સ્વરૂપ છે, એને ન જાણનાર, એને જે રાગના વિકલ્પો ઊઠે છે, ગમે તે પ્રકારના હિંસાના, જૂઠાના, ચોરીના, દયા, દાનના બધા વિકલ્પ રાગ છે, એ રાગરૂપી સર્પને જ્ઞાનસ્વરૂપી આત્માને નહિ જાણનાર તેને ઓળખી શકતા નથી. આહાહા...! ઝીણી વાત છે.

પોતે ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ નિર્મળ શાશ્વત, એનું જેને જ્ઞાન નથી તે 'જેમાં (-જે ખાડામાં) સંતાઈ રહેલા ક્રોધાદિક ભયંકર સર્પો દેખી શકતા નથી એવો જે મિથ્યાત્વરૂપી ઘોર અંધકારવાળો...' આહાહા...! માયામાં મિથ્યાત્વ વસે. મિથ્યાશ્રદ્ધા, ચૈતન્યસ્વરૂપની પૂર્ણતાના લક્ષ વિના એકલા રાગ અને દયા, દાન ને પુણ્ય-પાપના વિકલ્પને પોતાનું સ્વરૂપ માને એ મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારના ખાડામાં પડ્યા છે. આહાહા...! આવું સ્વરૂપ છે. અને તેથી તેને ક્રોધ અને માન અંદર સૂક્ષ્મ થાય તેને મિથ્યાત્વના જોરે, વિપરીત માન્યતાના જોરે તે ઓળખી શકતા નથી.

અંતર ભગવાન દેહથી તો ભિન્ન છે. આ તો જડ છે, માટી છે. અંદર કર્મ છે એનાથી પણ ભિન્ન છે. આ બધા પુણ્ય હોય તો પૈસા ધૂળ મળે. ગરીબ હોય તો પુણ્ય ન મળે. એ પૂર્વના પુણ્ય-પાપ છે ને? એને લઈને સંયોગ છે. બુદ્ધિના બારદાન હોય એને પણ પાંચ-પાંચ લાખ પેદા કરતા દેખે. અને બુદ્ધિનો ખાં હોય એને મહિને પાંચ હજાર પેદા કરવા

હોય તો પરસેવો ઉતરે એ પૈસો કાંઈ પ્રયત્નનું ફળ નથી. એ તો પૂર્વના પુણ્ય હોય એનો સંયોગ છે. તો એને લઈને... આવું છે.

અહીં કહે છે, કે એમાં એને લોભ અને રાગ થાય અને ક્રોધ અને માન થાય, સૂક્ષ્મ અભિમાન આવે કે અમે આમ છીએ. પણ મિથ્યાત્વ છે. સમ્યગ્દર્શનનું ભાન નથી. ચૈતન્ય જ્ઞાતાદૃષ્ટ છે એની ખબર નથી એટલે મિથ્યાશ્રદ્ધામાં એ વિકારને ભાળી શકતા નથી. એ વિકારને વિકારરૂપે જોઈ શકતા નથી. આહાહા...! કહો, 'બલુભાઈ'! આ એમ વાત છે અહીં. અહીં તો ઝીણી વાત છે, ભાઈ!

ભગવાનઆત્મા સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, ત્રિકાળી સત્તા શુદ્ધ છે. પણ તેની જેમ ત્રિકાળી સત્તા શુદ્ધ છે એમ ત્રિકાળ ત્રણે ભૂતકાળથી પણ મલિન દશા ચાલી આવે છે. એની દશામાં મલિનતા છે. વસ્તુ ત્રિકાળ શુદ્ધ છે. એ મલિનદશાને પોતાની માની. આહાહા...! પરનું પણ કાંઈ કરી શકતો નથી. છતાં એને અભિમાનમાં રાગ અને દ્વેષને કારણે, મિથ્યાશ્રદ્ધાને કારણે, એ મિથ્યાત્વરૂપી ખાડામાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ, તૃષ્ણા કેમ થાય છે તેને તે સમકિત નથી માટે, આતમજ્ઞાન નથી. એથી મિથ્યાશ્રદ્ધામાં (ભાળી શકતા નથી). સમકિત છે એ અંદર આંખ છે. આત્માનું ભાન અને એને લઈને કાંઈ રાગાદિ થાય તો એ જાણી શકે છે કે આ રાગ છે. મિથ્યાત્વ છે તે આંધળો છે. આહાહા...! મિથ્યાશ્રદ્ધા એ ત્રિકાળી સ્વરૂપને માટે આંધળો.. આહાહા...! અને વર્તમાન થતાં વિકારીના પરિણામ વિકલ્પ, એને માટે પણ આંધળો. બેયને જાણતો નથી. આહાહા...! આવી વાતું છે.

એ અહીં કહે છે. 'ક્રોધાદિક ભયંકર સર્પો દેખી શકતા નથી.' ખાડામાં સંતાઈ રહ્યા છે. એટલે શું કીધું ઇ? ભગવાન ચૈતન્યસ્વરૂપ અતીન્દ્રિય આનંદમૂર્તિ પ્રભુ, એનું જેને જ્ઞાન નથી, અનુભવ નથી. જો અનુભવ હોય તો તો આનંદનો સ્વાદ આવે. આતમજ્ઞાન થાય તો તો આત્મામાં આનંદ છે, અતીન્દ્રિય આનંદથી સર્વાંગ ભરેલો છે. તેથી જો આત્માનું જ્ઞાન થાય તો તેને અતીન્દ્રિય આનંદનો સ્વાદ આવે. એને લઈને પછી કાંઈ ક્રોધાદિ થાય તો એનું જ્ઞાન થાય કે મારી નબળાઈથી આ બધું થયું. એટલે ચૈતન્યને પણ જાણે છે. જ્ઞાની જે ચૈતન્યસ્વરૂપ છે એને પણ જાણે છે અને રાગાદિ આવે એને પણ મારાથી પ્રત્યક્ષ છે એમ બેયને જાણે છે. આહાહા...!

મિથ્યાદૃષ્ટિ ચૈતન્યસ્વરૂપના અજાણ, ચૈતન્યચંદ્ર ચમકતો શીતળ શીતળ શાંતિથી ભરેલો... આહાહા...! એવો જે ભગવાનઆત્મા એની જેને ખબરું નથી, એના તરફનું વલણ નથી, એના આદર અને સત્કાર નથી તે મિથ્યાદૃષ્ટિને રાગ અને દ્વેષ અને ક્રોધ થાય એ જેમ ખાડામાં પડેલી ચીજ દેખી શકાય નહિ એમ એ જોઈ શકતો નથી. ભાન નથી કે આ શું થયું? મેં ક્રોધ કર્યો કે માન કર્યો? ક્રોધ એટલે આમ જ ક્રોધ (એમ નહિ). વિકારનો પ્રેમ, પુણ્ય અને પાપના ભાવનો પ્રેમ, એ ત્રિકાળી પ્રભુ આનંદસ્વરૂપ પ્રત્યેનો એને દ્વેષ છે. ઝીણી વાત

છે, પ્રભુ! આનંદસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા એનો પ્રેમ નહિ અને પુણ્ય-પાપના પરિણામ ભાવ થાય એનો પ્રેમ. શુભ-અશુભ વિકલ્પ વૃત્તિઓ ઉઠે, એનો જેને પ્રેમ (છે) તેને સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આત્મા, એના પ્રત્યે અરુચિનો દ્વેષ છે. અને આ પુણ્ય-પાપના ભાવની રુચિનો રાગ છે. આહાહા...! આવું હવે ક્યારે કરે? માર્ગ આવો છે, બાપુ! વિષય એવો અનંતકાળથી, અનાદિ અનાદિ થયો અનંતકાળ. વસ્તુ છે તો અનાદિની છે. જે છે એની આદિ હોય શકે નહિ. એ સત્તા છે.

મુમુક્ષુ :- કોઈ દિ' વિચાર નથી કર્યો.

ઉત્તર :- વિચાર કર્યો નથી. આ સત્તા પ્રભુ અંદર બિરાજે છે. આ જેમાં જણાય તે ચૈતન્યસત્તા છે. આ શરીર જણાતું નથી. શરીર જાણે છે જાણનારો. એ ચૈતન્યસત્તા શરીરથી ભિન્ન છે. એમ આ બીજી ચીજોને જાણનારો ચૈતન્યસત્તામાં એ જણાય છે. એ જણાય છે એ ચીજથી ચૈતન્યસત્તા જુદી છે. એ ચૈતન્યસત્તાને જે અંદર જાણતો નથી, એને અનુભવતો નથી, એનો એને આદર અને સત્કાર નથી, એ જેમ ખાડામાં પડેલી વસ્તુ હોય એને જોઈ શકે નહિ, એમ મિથ્યાત્વને લઈને પોતાના વિકાર પરિણામ શું થાય છે એ જોઈ શકતો નથી. આહાહા...! મિથ્યાશ્રદ્ધાને લઈને અંતર શુદ્ધ ચૈતન્યમૂર્તિના અભાવને લઈને અનાદિથી અંદર સૂક્ષ્મ વિકાર થાય છે એ વિકારને તે જોઈ શકતો નથી. કેમકે વિકારનો જાણનારો એણે જાણ્યો નથી. આહાહા...! જાણનારને જાણ્યા વિના રાગ અને પુણ્ય-પાપ મારાથી ભિન્ન શું છે એ જાણી નહિ શકે. આહાહા...!

અંદર સૂક્ષ્મ વિકલ્પ ઊઠે છે. કાંઈક આમ કરું કે આમ કરું એવો વિકલ્પ ઊઠે એ રાગ છે, વિકાર છે, એ કષાય છે. કષાય એટલે કષ સંસારનો આય. એમાં સંસારનો રખડવાનો લાભ છે. આત્મા અકષાય છે. એનું સ્વરૂપ અકષાય એટલે ક્રોધ, માન, માયા, લોભ રહિત એનું સ્વરૂપ છે. એવા સ્વરૂપનું જેને જ્ઞાન નથી, તેને મિથ્યાશ્રદ્ધામાં ખાડામાં પડેલી ચીજ જેમ ઊંડી દેખાતી નથી એમ એને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ ઝીણા-સૂક્ષ્મ થાય છે એને એ જોઈ શકતો નથી. આહાહા...! છે?

'જેમાં (-જે ખાડામાં) સંતાઈ રહેલા ક્રોધાદિક ભયંકર સર્પો...' આહાહા...! કાંઈક પ્રતિકૂળ સંયોગ આવતા અંદર અણગમો ઊભો થાય એ દ્વેષ છે. આહાહા...! પણ અજ્ઞાની જોઈ નહિ શકે એમ કહે છે. કેમકે નથી ચૈતન્યનું ભાન, તેથી નથી દ્વેષનું ભાન. અંદર સૂક્ષ્મ દ્વેષ થઈ જાય એ કઈ રીતે થાય છે એને નહિ જોઈ શકે. 'બલુભાઈ'! અહીં તો બધું આકરું કામ છે. ધર્મની ચીજ. આહાહા...! એમ કાંઈક અનુકૂળ ચીજ દેખીને માન અંદર આવે, કે કોઈ એના વખાણ કરે, પ્રશંસા કરે, એમાં એને માન આવે પણ એ માનને જોઈ નહિ શકે. કેમકે સમ્યક્ ચૈતન્ય જે સ્વરૂપ છે, તેને જાણનારને જાણ્યો નથી. તેથી મિથ્યાશ્રદ્ધામાં આવા વિકાર થાય તેને તે ઓળખી શકતો નથી. આહાહા...! આકરી વાત છે, ભગવાન!

અહીં કંઈ દયા પાળવી, વ્રત પાળવા એ અહીં નથી. પરની દયા તો પાળી શકતો નથી. એ તો પરદ્રવ્ય છે. એનું આયુષ્ય હોય તો જીવે, ન આયુષ્ય હોય તો મરે. આહાહા...! આ ડોક્ટર-બોક્ટર એને જીવાડે કે નહિ? એ જીવાડી શકે માટે આવ્યા નથી. એ તો જોવાના પ્રેમથી આવ્યા છે. આહાહા...! આ વસ્તુ... અહીં 'હેમંતકુમાર' નહોતા? 'હેમંતકુમાર'. ડોક્ટર હતા. એ આમ જરી કાંઈક કોઈકનું દવાનું કામ કરતા હતા. અહીં બે ત્રણ વાર આવ્યા હતા. ત્યાં બોલ્યા, મને કાંઈક થાય છે. એ ખુરશીએ બેઠા. ઉડી ગયા. દેહની સ્થિતિ પૂરી થાય તેને રોકવા કોઈ સમર્થ નથી. આહાહા...! જે સમયે, જે ક્ષેત્રે, જે વિધિએ, જે રીતે, જે પ્રકારે થવાનું છે એ નક્કી છે. એને ફેરવવા ઇન્દ્ર, જિનેન્દ્ર કોઈ સમર્થ નથી. આહાહા...!

અહીં એ કહે છે. 'જેમાં (-જે ખાડામાં) સંતાઈ રહેલા ક્રોધાદિ...' વાત શું કરે છે? જરી ઝીણી કરે છે. અંદરના વિકારના ભાવ, સૂક્ષ્મ વિકલ્પ ઊઠે. હું આત્મા છું એવો પણ એક વિકલ્પ ઊઠે એ પણ રાગ છે. આહાહા...! અને આ હું નથી. એવો ભાવ પણ એક રાગ છે. એવા રાગના, વિકારના ભાવને વાસ્તવિક ચૈતન્યતત્ત્વને જાણનાર, દેખનારનું જ્ઞાન નહિ હોવાથી જાણનાર દેખનાર ભગવાનઆત્મા એનાથી વિરુદ્ધભાવને તે ઓળખી શકતો નથી. આહાહા...! વાત તો બહુ સારી છે.

જેણે આત્માને જાણ્યો એ આનંદસ્વરૂપ છે. અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર છે, અતીન્દ્રિય જ્ઞાન અને શાંતિના રસથી ભરેલો છે. એવું જેણે જાણ્યું તેને આતમજ્ઞાનમાં આત્માનો અતીન્દ્રિય સ્વાદ આવ્યા વિના રહે નહિ. અને અતીન્દ્રિય સ્વાદનો જ્યાં અભાવ છે ત્યાં સમજવું કે પ્રભુ ચૈતન્યપ્રત્યેનો તેને રસ નથી. એને પુણ્ય અને પાપના વિકલ્પ અને રાગનો રસ છે. એ ઝીણા છે તેને ખાડામાં જેમ પડેલી વસ્તુ જોઈ શકે નહિ એમ મિથ્યાદષ્ટિ વિકારના ભાવનું નુકસાન શું છે અને કેટલો વિકાર કંઈ જાતનો થાય છે એ જોઈ શકશે નહિ. આહાહા...! છે?

'મિથ્યાત્વરૂપી ઘોર અંધકારવાળો...' આહાહા...! દયાના રાગને પણ પોતાના લાભ માટે માને એ પણ મિથ્યાદષ્ટિ છે. કેમકે રાગ એ ચૈતન્યનું સ્વરૂપ નથી. ચૈતન્ય ભગવાન તો જ્ઞાતાદષ્ટા ચૈતન્ય જ્ઞાયક છે. એને ન જોતાં રાગને એકલાને અસ્તિત્વ તરીકે જોવે છે. પણ જોતા એનું પણ વાસ્તવિક જ્ઞાન એ કરી શકતો નથી. કેમકે ચૈતન્યનું જ્ઞાન વાસ્તવિક નથી, તેથી આ રાગનો ભાગ છે કે નહિ? કે આ વિકલ્પ છે કે નહિ? આ રાગ છે કે નહિ? એ દોષ છે કે નહિ? એ નિર્દોષ ભગવાનઆત્મા વીતરાગમૂર્તિ પ્રભુ ચૈતન્ય છે. એને ન જાણનારો, એનાથી વિરુદ્ધ દોષને પણ નહિ જાણી શકે. આહાહા...! આ સમજાય છે કાંઈ?

કારણ કે દોષને જાણે ક્યારે? કે નિર્દોષતત્ત્વ જણાણું હોય તો એની સાથે મેળ કરે તો જાણે. મેળ કોની સાથે કરવો? આખો દિ' સૂક્ષ્મ વિકાર અને દોષ જ થાય છે. સૂક્ષ્મ વિકલ્પ કર્યા જ કરે. આ કરું... આ કરું... આનું કરું... આ કરું... એ બધો રાગ છે, એ

બધો કષાય છે. કષાય એટલે કષ એટલે સંસાર, આય એટલે લાભ. કષાય એને કહીએ કે જેનાથી સંસાર રખડવાનો લાભ મળે. લાભ મળે, રખડવાનો. આહાહા...! પણ જેને આ આત્મા કષાય અને પુણ્ય-પાપના ભાવથી રહિત છે એની જેને ખબરું નથી, એ ખબર વિનાના પ્રાણી, તેની દશામાં વિકાર કેટલા અને કયે પ્રકારે થાય છે? એને વિકાર કહેવો કે નહિ? એની પણ એને ખબર નહિ પડે. આહાહા...!

પર જીવની દયા પાળવાનો ભાવ રાગ આવ્યો એ વિકાર છે. આહાહા...! પણ આત્માના જ્ઞાતાદષ્ટાના ભાન વિના એ રાગને નહિ જાણી શકે. એ જાણે કે મેં કાંઈક સારું કર્યું. મેં કાંઈક સારું કર્યું. આહાહા...! ખાડામાં પડેલાને જેમ ન જાણી શકે. મિથ્યાશ્રદ્ધાના અંધકારમાં વિકારની કઈ રીત અને કઈ જીત છે, વિકારનું કયા પ્રકારનું સ્વરૂપ છે... આહાહા...! એ નહિ જાણી શકે. બહુ સરસ વાત છે, લ્યો! ગાથા તો બહુ સારી આવી ગઈ.

મુમુક્ષુ :- ડોક્ટર સેવા કરે તો સારું કરે છે કે ખરાબ?

ઉત્તર :- સેવા-બેવા તો કોઈથી થઈ શકે નહિ. સેવા-બેવા કરવાનો ભાવ રાગ.

‘ગાંધીજી’ વ્યાખ્યાનમાં આવ્યા હતા. તે દિ’ કહ્યું હતું. (સંવત) ૧૯૯૫ની સાલ, ‘રાજકોટ’. મેં કીધું પરની દયા પાળી શકું છું. આ પરવસ્તુ છે કે નહિ? તો એ ચીજ છે એ પોતાના કારણે ટકી છે કે પરને કારણે છે? એ પોતાને કારણે ટકે અને પોતાને કારણે બદલે. એને ઠેકાણે બીજો કહે કે હું એને બદલાવી દઉં... આહાહા...! એ તો મિથ્યાત્વ છે. ૧૯૯૫ની સાલમાં કહ્યું હતું.

મુમુક્ષુ :- કોઈ સેવા નહિ કરે પછી.

ઉત્તર :- કોણ કરતું હતું સેવા? સેવા કોઈ કરતું નથી, બાપુ! આહાહા...! શું કહીએ?

સૂક્ષ્મ વિકાર થાય. એને હજી ખબર નથી કે આ વિકાર છે અને આ નિર્વિકારી પ્રભુ છે. બે વચ્ચેનું ભેદજ્ઞાન નથી, બે વચ્ચેનો વિવેક નથી તે વિકારની સૂક્ષ્મતાના ભાવને નહિ જોઈ શકે. આહાહા...! આકરી વાત છે, પ્રભુ! અહીં તો જન્મ-મરણ રહિતની વાત છે. જેનાથી જન્મ-મરણ થાય, ભવ રખડે એ તો કીડી, કાગડા, કૂતરાના ભવમાં અનંતા ભવ કર્યા. અનંતા! અનાદિનો છે. તો અનાદિનો રહ્યો ક્યાં? મુક્તિ થઈ છે? જે ચણો કાચો હોય એ ઊગે. ચણ્યો કાચો હોય તો તુરાશ આપે અને ઊગે. એમ જો અજ્ઞાન હોય તો... આહાહા...! દુઃખને વેદે અને જન્મે. અને જે ચણો શેકાઈ ગયો એ મીઠાશ આપે અને ઊગે નહિ. એમ જે આત્માને આનંદનું ભાન થયું અને રાગાદિથી ભિન્ન કરીને સ્વરૂપને જાણ્યું એ આત્માને શેક્યો. એને આનંદ આવે અને પરિભ્રમણ કરે નહિ. આવી વાત છે, પ્રભુ! આહાહા...!

અહીં તો શરીરને ૯૧ વર્ષ થયા. ૯૧. આ તો ૧૮ વર્ષથી માંડી છે. ૧૮ વર્ષની ઉંમરથી. દુકાન ઉપર હતા. અમારી દુકાન છે ને. ‘પાલેજ’માં દુકાન છે. ‘ભરુચ’ અને ‘વડોદરા’ વચ્ચે ‘પાલેજ’ છે ને? ત્યાં દુકાન છે. અત્યારે મોટી દુકાન છે. ત્યાં ૯ વર્ષ રહ્યો. પાંચ

વર્ષ તો મેં દુકાન ચલાવી. ૧૯૬૩ થી ૧૯૬૮. ૬૮માં છોડી દીધું. મોટી દુકાન છે ત્યાં. ૪૦ લાખ રૂપિયા છે. ૪ લાખની પેદાશ છે. ‘પાલેજ’માં. એ દુકાન અમારી હતી. મારી એટલે કોઈની હતી નહિ. મફતની માની હતી. આહાહા..!

આમાં તો ખૂબી શું આવી? ભાઈ! કે જેને આ આત્મા અખંડાનંદમૂર્તિ પ્રભુ જાણવામાં આવ્યો નથી, તો એને જે રાગ સૂક્ષ્મ થાય, દ્વેષ સૂક્ષ્મ થાય, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ સૂક્ષ્મ થાય (તેને) તે નહિ જાણી શકે.

મુમુક્ષુ :- મિથ્યાદર્શનને પણ નહિ જાણી શકે.

ઉત્તર :- એને મિથ્યાશ્રદ્ધાને લઈને થયું ને? અહીં ચૈતન્યનું ભાન ન થયું ત્યારે મિથ્યાશ્રદ્ધામાં રોકાઈ ગયો. મિથ્યાશ્રદ્ધા એટલે અંધકાર. એ અંધકારને લઈને એને વિકાર કોને કહેવો? ક્રોધ, માન, માયા, લોભ સૂક્ષ્મ કોને કહેવા? એને નહિ પારખી શકે. એ તો માનશે કે જાણે અમે આમ કર્યું. ફલાણું કર્યું, ઢીકણું કર્યું, માને બધું. વાત આવી છે, ભગવાન! આહાહા..! આ તો ૪૫ વર્ષથી અહીં ‘સોનગઢ’માં ચાલે છે. અહીં આવ્યા ૪૫ વર્ષ થયા. ૪૫ વર્ષે આવ્યા હતા.

મુમુક્ષુ :- હજી ૪૫ વર્ષ ચાલશે.

ઉત્તર :- ૪૫ વર્ષ હવે ચાલે? હવે ૮૧ તો ચાલ્યા. ૮૧મું તો આ વૈશાખ સુદ ૨ બેઠું. ‘મુંબઈ’. હવે આ ડોક્ટર જોવા આવ્યા છે શું છે અંદર. ત્યાં પણ આવ્યા હતા. ‘કાંતિભાઈ’ને ત્યાં જોવા (આવ્યા હતા).

મુમુક્ષુ :- બે-ત્રણ વાર આવ્યા હતા.

ઉત્તર :- આવ્યા હતા ને બે-ત્રણવાર આવ્યા હતા. પણ હવે આવું સાંભળવાનો વખત ત્યાં નહોતો મળ્યો.

મુમુક્ષુ :- આજે સામેથી કહ્યું, મારે સાહેબનું વ્યાખ્યાન સાંભળવું છે.

ઉત્તર :- સારું કર્યું. હવે અહીં શું છે એ તો ખબર પડે. આહાહા..!

આમાં સૂક્ષ્મતા શું છે? કે ચૈતન્યસ્વરૂપ જ્ઞાન અને આનંદ (છે) એની જેને ખબર નથી એને મિથ્યા અંધકાર છે. પ્રકાશસ્વરૂપ પ્રભુ ઢંકાઈ ગયો છે. એનો અનુભવ નથી, આનંદનો સ્વાદ નથી. એ વસ્તુ મિથ્યાશ્રદ્ધાથી ઢંકાઈ ગઈ છે. તેથી તેને મિથ્યાશ્રદ્ધા દ્વારા અંદર સૂક્ષ્મ વિકાર ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, રાગ-દ્વેષ થાય તેને તે ઓળખી શકશે નહિ. એમાં પડ્યો માનશે કે અમે કાંઈક કરીએ છીએ અને અમે કાંઈક ચીજ છીએ. આહાહા..! સમજાય છે કાંઈ? આહાહા..!

‘મિથ્યાત્વરૂપી ઘોર અંધકારવાળો માયારૂપી મહાન ખાડો...’ આહાહા..! કપટરૂપી. સૂક્ષ્મ કપટ પણ કોને કહેવાય એની એને ખબર નહિ પડે. આહાહા..! સૂક્ષ્મ કપટ, સૂક્ષ્મ ક્રોધ અંદર થાય. અંદર જરી રાગ (ગોઠે), આત્મા ગોઠે નહિ, કઠણ લાગે એવા ભાવને પણ

અહીં ક્રોધ કહે છે. આહાહા...! ભગવાન સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, નિર્મળાનંદ નિર્વિકારીનો પિંડ પ્રભુ, એ જેને રુચે નહિ, પોષાય નહિ એને રાગમાં પ્રેમ અને રુચિ અને પોષાણ આવ્યું છે. અને તેથી તે રાગને નહિ જાણી શકે. એ મિથ્યા અંધકાર છે. સમ્યક્પ્રકાશ જાગ્યો નથી. સમ્યક્પ્રકાશ જો અંદરથી જાગે તો એને પણ હજી રાગાદિ હોય છે તો એ જાણે છે કે આ રાગ છે. હું નહિ. હજી વિકાર છે, દુઃખ છે. મારી ચીજ આનંદ ભિન્ન છે. એમ જ્ઞાની જ્ઞાનસ્વરૂપને જાણતા દોષને બરાબર જેટલો જેટલા પ્રમાણમાં થાય, તેટલા પ્રમાણમાં આત્માથી ભિન્ન એને જાણે. આહાહા...!

અજ્ઞાની... આહાહા...! ચૈતન્યની જાગતી જ્યોત ચૈતન્યસ્વરૂપ પ્રભુ! ચૈતન્યના પ્રકાશ વિના આ છે એ જાણે કોણ? શરીર કંઈ જાણે છે કે હું શરીર છું? શરીરની સત્તાનું હોવાપણું જેની સત્તામાં જણાય છે એ જ્ઞાનસત્તા તે આત્મા છે. જેની સત્તામાં આ જણાય છે આ... આ... એ આ જણાતું નથી. એની સત્તા, જ્ઞાનની સત્તા ત્યાં જ્ઞાન જણાય છે. પણ એની એને ખબર નથી. એથી જાણે કે આ જાણું છું... આ જાણું છું. પણ એ જેના જ્ઞાન વિના આ છે એમ જાણે કોણ? આહાહા...! એવું જે પરનું જ્ઞાન પણ પોતાથી થાય છે. એ પરને લઈને નહિ. એવી સૂક્ષ્મતા, મિથ્યાત્વરૂપી ખાડામાં પડેલા જોઈ નહિ શકે. એ દાખલો આપ્યો છે ને?

‘ઘોર અંધકારવાળો માયારૂપી મહાન ખાડો...’ આહાહા...! માયામાં મિથ્યાત્વ વસે. આવે છે, ભાઈ! ક્યાંક શ્લોકમાં આવે છે. માયા, કપટ, કુટીલ. બહુ સૂક્ષ્મ માયા. એની માયાનું, કપટનું સ્વરૂપ જ એને ખ્યાલમાં ન આવે. આ માયા છે કે નહિ? આહાહા...! માયા વિનાનો પ્રભુ, એના જ્ઞાન વિના, એના પ્રકાશ વિના રાગને જાણનાર કોણ છે? એ જ્ઞાન કર્યું નથી તો જાણનાર રહેતો નથી. એ અંધકારમાં પડેલા... આહાહા...! સૂક્ષ્મ રાગ-દ્વેષને પણ જાણી શકતો નથી.

મુમુક્ષુ :- ઇન્દ્રિયો હોય તો જ્ઞાન થાય ને?

ઉત્તર :- ઇન્દ્રિય-હિન્દ્રિય જડ કામ કરતી નથી. ઇન્દ્રિય ન હોય અને અંદર આત્મા જાણે છે. આ ઇન્દ્રિયથી જાણતો નથી. આ ઇન્દ્રિય તો જડ છે, માટી છે. ઇન્દ્રિયને પણ જાણનારો જુદો છે. આહાહા...! આવી વાતું છે. એમ જ્યાં સુધી ખબર નથી ત્યાં સુધી ઇન્દ્રિયથી જાણું, આનાથી જાણું એ મિથ્યાત્વ અંધકારના મોટા ખાડામાં પડ્યા છે. આહાહા...! જ્યાં સુધી ઇન્દ્રિયોથી પણ પાર છે. આ તો જડ-માટી છે. એ તો મહાજમાં રાખ થશે. ભગવાન ચૈતન્ય છે એ તો સત્તા નિત્ય છે, અનાદિ છે. એ સત્તા તો બીજે ચાલી જશે. હવે નથી જાણ્યો એ મિથ્યાદષ્ટિ ચોરાશીના અવતારમાં રખડશે. જેણે આત્માનું સ્વરૂપ જાણ્યું છે એને કંઈ કદાચ રાગાદિ થોડા રહે તો એકાદ-બે ભવ કરે. પણ છતાં તેને જાણીને, રાગને જાણતા રાગ જણાય છે, એ જ્ઞાન આત્માને જાણતા રાગ જણાય છે એને વિશેષ ભવ હોય શકે નહિ. વિશેષ કહેશે...

(શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)